

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2018 | 27.12.2018 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.201](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.201)

УДК 330.131.7

*В. Л. Селіванов,
магістрант, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
В. В. Опалько,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*V. L. Selivanov
graduate student, Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University
V. V. Opalko
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Economics and international economic relations
Cherkasy National University the name of Bogdan Khmelnytsky*

FEATURES OF THE ENVIRONMENT OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті досліджено особливості підприємницького середовища в Україні. Розглянута динаміка міжнародних індексів оцінки бізнес-середовища. Проаналізовані показники оцінки підприємницького середовища України міжнародними організаціями та виокремлено сильні і слабкі сторони. Зокрема, показано, що протягом 2012-2017 рр. наша країна покращила свої позиції тільки за індексом легкості ведення бізнесу, що пов'язано з введенням мораторію на перевірки. Визначено, що основними негативними чинниками підприємницького середовища є затяжна економічна криза, нестабільна нормативно-правова база, військові події на Сході, несприятливий інвестиційний клімат. Обґрунтована залежність успішності роботи підприємства від рівня сприятливості підприємницького клімату, зокрема від його інституційної складової. У міжнародних рейтингах Україна має найнижчі оцінки країна за показниками зовнішнього середовища, пов'язаних з якістю управління, захистом прав власності, рівнем корупції, ефективністю судової системи. Сформовані рекомендації щодо структурування зовнішнього середовища з урахуванням ступеня покращення підприємницького клімату, що може бути використано при формуванні стратегії розвитку підприємства.

The article explores the peculiarities of the entrepreneurship development environment in Ukraine. The dynamics of international business environment assessment indexes is considered. The indicators of evaluation of the business environment of Ukraine by international organizations are analyzed and the strengths and weaknesses are identified. In particular, it has been shown that during 2012-2017 our country has only improved its position on the ease of doing business, due to the introduction of a moratorium on inspections. It is determined that the main negative factors of the entrepreneurial environment are the protracted economic crisis,

unstable legal framework, military events in the East, and unfavorable investment climate. The spheres of regulation, where there are significant problems entrepreneurs called: currency regulation, land use regulation, price regulation, customs clearance, connection to the electricity grid, licensing. The dependence of the company's success on the level of favorable business climate, in particular on its institutional component, is substantiated. In international ratings, Ukraine has the lowest estimates of the country in terms of the environment, related to the quality of management, property rights protection, the level of corruption, and the efficiency of the judiciary. The recommendations for structuring the external environment are taken into account the degree of improvement of the business climate, which can be used in forming the strategy of enterprise development. Such strategic directions of improvement of the business environment in Ukraine are determined: improvement of the institutional and tax environment; reduction of macroeconomic risks; development of entrepreneurial skills and human capital; stimulating innovation; expansion of funding sources; promotion of exports.

Ключові слова: підприємництво; підприємницький клімат; бізнес-клімат; стратегія; інституціоналізм; рейтинг; середовище розвитку підприємництва.

Key words: entrepreneurship; entrepreneurial climate; business climate; strategy; institutionalism; rating; environment of entrepreneurship development.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Однією з основних причин, які перешкоджають розвитку потенціалу країни і забезпеченню умов для сталого розвитку є несприятливий підприємницький клімат. Сприяння розвитку підприємницького середовища є важливим елементом економічної політики держав, що сприяє вирішенню довгострокових соціально-економічних завдань. Активізація малого і середнього підприємництва, в тому числі за рахунок стимулювання інвестицій, зниження податкового тягаря, спрощення реєстраційних та дозвільних процедур, створення системи підтримки є важливими та актуальними для української економіки, так і для інших країн світу. Тому розробка рекомендацій, спрямованих на покращення підприємницького середовища в Україні є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінку розвитку підприємницького середовища здійснюють такі міжнародні організації, як Світовий банк, Світовий економічний форум, Світова організація інтелектуальної власності, Heritage Foundation, International Business Compass, Forbes. Оцінку підприємницького середовища в Україні здійснює Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Національна платформа для малого і середнього бізнесу.

Аналіз проблем формування підприємницького клімату здійснювали вітчизняні вчені Воробйова К. О., Гудзь Ю. Ф., Ткаченко Т. П. та інші.

Проте, в умовах реформування економіки України підвищується актуальність забезпечення ефективного розвитку підприємницької діяльності та формування підприємницького середовища, що забезпечує досягнення балансу економічних і соціальних цілей економічного розвитку. Тому обґрунтування напрямів покращення підприємницького середовища потребує подальших досліджень.

Мета статті – розкрити особливості підприємницького середовища в Україні та запропонувати шляхи його покращення.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька діяльність можлива лише за наявності ефективного підприємницького середовища. Вчені висловлюють різні точки зору, трактуючи підприємницьке середовище. Ю.Ф. Гудзь вважає, що його можна розглядати як сукупність різноманітних факторів прямої і опосередкованої дії (або зовнішнього і внутрішнього впливу), що оточують всі суб'єкти підприємницької діяльності або знаходяться всередині цих суб'єктів, діючи на них [1, с.120].

Т. П. Ткаченко визначає підприємницьке середовище як певну систему, що включає в себе суб'єктів підприємницької діяльності, нормативно-правову базу, політичну ситуацію, соціальні настрої в суспільстві, як впливають на функціонування підприємства і вимагають відповідного реагування на них [2, с. 128].

З огляду на низку досліджень, ми вважаємо, що природа підприємницького середовища розкривається через фактори впливу на підприємство. З нашої точки зору рівень сприятливості підприємницького середовища залежить від таких факторів:

- сукупність економічних, соціальних, правових умов, що визначають рівень економічної свободи щодо можливості започаткування і легкості ведення підприємницької діяльності;
- від розвиненості системи економічної, правової, інформаційної та іншої підтримки як на державному рівні, так і на рівні об'єднань підприємств;
- інвестиційний клімат в країні;

- стабільність податкового законодавства та наявність пільг в систему оподаткування;
- прозорість та легкість реєстраційних і дозвільних процедур;
- рівня інноваційної активності суб'єктів господарювання в країні.

В сучасних умовах існує достатня кількість міжнародних рейтингових оцінок, аналітичних досліджень підприємницького середовища, що дозволяє досить точно оцінити стан середовища, його сильних і слабких сторін.

Проаналізувати фактори підприємницького середовища можна на підставі міжнародних рейтингових оцінок. У сучасних умовах існує достатня кількість міжнародних рейтингових оцінок, аналітичних досліджень підприємницького середовища, що дозволяють досить точно оцінити стан середовища, його сильні і слабкі сторони. Позиції України у міжнародних рейтингах подано у табл. 1.

Таблиця 1.
Динаміка позицій України у міжнародних рейтингах за 2013-2018 рр.

Назва рейтингу	Місце України в рейтингу						Зміни позиції 2018/2013
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	84	76	79	85	83	-10
Індекс легкості ведення бізнесу	137	112	96	83	80	71	+66
Глобальний інноваційний індекс	71	63	64	56	50	43	+28
Індекс економічної свободи	163	161	155	162	166	150	+13
Індекс інвестиційної привабливості	2,18	2,12	1,87	2,57	3,15	3,1	покращення

Складено автором на основі [3;4;5;6;7]

У 2017 році журнал Форбс склав рейтинг найкращих країн світу для бізнесу. Україна у цьому рейтингу опинилась на 80 позиції з-поміж 153 країн [8].

Розглянувши складові (субіндекси) за кожним рейтингом узагальнено сильні і слабкі сторони вітчизняної економіки, її інституційного середовища щодо впливу на розвиток підприємництва (таблиця 2).

Таблиця 2.
Сильні і слабкі сторони України та її підприємницького середовища за оцінками міжнародних організацій

Назва рейтингу	Сильні сторони	Слабкі сторони
Індекс глобальної конкурентоспроможності	Позитивно оцінюються розмір ринку, освіченість населення (можливості формування людського капіталу), витрати на започаткування бізнесу, якість наукових інституцій, кількість заявок на винаходи.	Субіндекс якість інституцій (загроза тероризму, юридична свобода, корупція, захист прав інтелектуальної власності), низька оцінка макроекономічної стабільності, нерозвиненість окремих складових інфраструктури (найнижчі оцінки за показником «якість доріг»), доступність кредитів для МСП, високі процентні ставки.
Індекс легкості ведення бізнесу	Україна покращує щорічно позиції за показником «Отримання дозволів на будівництво». Посередні оцінки щодо легкості отримання кредитів, сплати податків та підтримки виконання контрактів. В цілому за останні роки реформи спрямовані на дерегуляцію бізнесу, що позитивно оцінюється аналітиками.	Низько оцінюються в рейтингу позиції України щодо вирішення справ про банкрутство, підключення суб'єктів до електропостачання. Суттєвими ризиками для підприємництва в Україні визначені: зростання цін на енергетичні ресурси; фінансова криза, соціально-економічна нестабільність, терористичні атаки.
Глобальний інноваційний індекс	Позитивно оцінюється прогрес щодо активізації досліджень і розробок і збільшення їх патентування. Надано право університетам організовувати господарські спітовариства (спін-офи) й отримувати доходи від інтелектуальної власності, яку вони створюють. Вищі позиції за всі роки оцінок має субіндекс «людський капітал».	Найгірше оцінені параметри «витонченість ринку» (кредити, інвестиції, конкуренція), «інфраструктура» (доступ до урядових сервісів, вартість ресурсів, показники енергозбереження), «інституції» (регуляторна політика і умови ведення бізнесу).

Індекс економічної свободи	Позитивно оцінюється спрощення регуляторних процедур, зниження податкового тягаря, що нині складає 35,5% доходів домогосподарств.	Зниження оцінок відбувається за показниками захисту прав власності. Україна має висококваліфіковану та кваліфіковану робочу силу, але кодекс праці застарілий і не застосовується послідовно. Уряд скоротив енергетичні субсидії та закінчує деякі спеціальні податкові пільги для сільського господарства. Російсько-український конфлікт продовжує перешкоджати торгівлі та інвестицій.
Індекс інвестиційної привабливості	Найбільш позитивно на бізнес вплинуло прийняття 3 законів («Про валюту і валютні операції», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Про Вищий антикорупційний суд»). Позитивно оцінюється запровадження електронних сервісів та діджиталізація економіки, прихід на ринок України нових іноземних інвесторів, автоматичне відшкодування ПДВ та скасування печатки, початок реформування системи охорони здоров'я.	Негативні очікування інвесторів пов'язані зі зростанням контрабанди, посилення тиску контролюючих органів (скасування мораторію перевірок), загострення конфлікту на Сході країни та початок передвиборчої кампанії.
Рейтинг найкращих країн світу для бізнесу (Форбс)	Зниження податкового навантаження на бізнес і мораторій на проведення перевірок. Посередні позиції в рейтингу за показниками «свобода торгівлі» та «особиста свобода».	Мають низькі значення і знижуються оцінки за показниками «монетарна свобода», «захист прав власності», «корупція». Заборона комерційної торгівлі з територіями, де проводиться операція об'єднаних сил і обмеження торгівлі з Росією, матиме невизначений вплив на основні галузі промисловості України.

Складено автором на основі [3;4;5;6;7]

Підсумовуючи оцінки, варто зазначити, хоча міжнародними організаціями позитивно оцінюються окремі субіндекси, що відображені у таблиці, ці оцінки є посередніми, а не наближаються до лідерів світових рейтингів. На нашу думку, до чинників, які негативно впливають на розвиток підприємницького середовища України є політична і економічна нестабільність, низька інвестиційна привабливість, високі ризики господарської діяльності, пов'язані передусім, з неефективністю ринків та інституцій, незахищеність прав власності, високий рівень корупції.

Поряд з оцінками зовнішнього і внутрішнього середовища розвитку підприємництва варто зазначити про настрої громадян і їх готовність вести бізнес в Україні. За дослідженням AGER лише 21% українців мають бажання відкрити бізнес (це переважно люди віком до 35 років). Серед факторів сприйняття підприємництва були названі: підтримуюча система освіти (10%), прийнятні податки (7%), зрозуміле регулювання (6%), доступність технологій(4%), сприятлива економічна ситуація (2%). Це не співпадає зі світовими тенденціями, де найбільш важливим фактором є доступність технологій (48%). Також опитування показало, що українці надають перевагу особистому контакту з клієнтами, а не через найманих працівників чи он-лайн мережі [9].

В Україні Інститут економічних досліджень та політичних консультацій проводив оцінку ділового клімат в областях України у 2016 році. Сферами регулювання, де виникають значні проблеми підприємці назвали: валютне регулювання, регулювання землекористування, цінове регулювання, митне оформлення, підключення до електромереж, ліцензування [10].

З огляду на виявлені проблеми розвитку підприємницького середовища в Україні можна виявити декілька стратегічних напрямів його вдосконалення (таблиця 3).

Таблиця 3.

Стратегічні напрями вдосконалення підприємницького середовища в Україні

Напрями	Основні заходи
Вдосконалення інституційного середовища	Впровадження системи реєстрації за принципом «єдине вікно», розвиток послуг електронного врядування; законодавче реформування таких сфер, як ліцензування, вирішення неплатоспроможності та кредитування під заставу,

	підтримка системи страхування, відновлення діяльності Українського фонду підтримки підприємництва, розробка і впровадження державних програм розвитку підприємництва.
Податкове середовище	Дерегуляція бізнесу та спрощення адміністративних процедур, розширення електронної податкової звітності, збереження спрощеної системи оподаткування.
Зниження макроекономічних ризиків	Всебічна підтримка держави підприємництва. Використання внутрішніх джерел фінансування та кредитування економіки для зменшення залежності від зовнішніх кредиторів.
Розвиток підприємницьких навичок і людського капіталу	Посилення взаємодії у ланцюгу «освіта-наука-виробництво», розвиток системи дорадництва, підтримка бізнес-освіти населення (вивчення основ підприємництва і економіки зі школи і для студентів всіх спеціальностей).
Інноваційне середовище	Підтримка виробників ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій, стимулювання їх впровадження, відновлення пілг для інноваційно-активних підприємств.
Фінансування	Розгляд питання створення системи надання гарантій за кредитами з метою покращення доступу до фінансування, стимулювання участі підприємців у грантових програмах ЄС, підтримка системи альтернативного фінансування, створення системи Єдиного кредитного реєстру, що посилить стабільність банківської системи.
Сприяння експорту	Сприяння інтеграції до Європейської мережі підприємств (EEN), розвиток бізнес-асоціацій для підтримки експортерів, підтримка розвитку інфраструктури для сприяння переходу виробників на стандарти продукції ЄС.

Складено автором на основі [9; 11; 12]

Висновки та перспективи подальших розвідок. Використання результатів оцінок дає можливість розробити заходи щодо підвищення покращення бізнес-клімату в Україні та формувати стратегії розвитку підприємств з урахуванням особливостей зовнішнього середовища. Аналіз динаміки показників міжнародних рейтингів оцінки підприємницького середовища дає змогу визначити певні закономірності, а також проблеми у сучасному стані економіки країни. Рейтинги є корисними для самої країни, для виявлення її перспектив та вирішення першочергових завдань. Низькі оцінки за окремими показниками пояснюється невірними внутрішніми та зовнішніми проблемами, до яких варто віднести свідомі та несвідомі дії посадових осіб і суб'єктів підприємництва; нестабільність макроекономічного середовища. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою заходів щодо управління ризиками діяльності підприємств.

Список літератури.

1. Гудзь Ю.Ф. Позичування підприємницького середовища в теоретичному полі економічної науки / Ю.Ф. Гудзь // Наукові Праці НУХТ. – 2009. - № 28. – С. 120-122.
2. Ткаченко Т.П. Особливості формування підприємницького середовища в Україні у пострадянський період / Т.П. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - № 9 (63). – С.128-135.
3. The Global Competitiveness Reports 2010–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/>
4. Doing business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine>
5. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org>
6. Index of economic freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>
7. International Business Compass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bdo-ibc.com/home/>
8. Best Countries for Business 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/best-countries-for-business/list/#tab:overall>
9. Національна платформа малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2018/09/AGER-2018-Ukraine-ua_final.pdf
10. Ділова оцінка клімату у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=5735>
11. Воробйова К.О. Напрями нейтралізації впливу макроекономічних валютних ризиків на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acadrev.duan.edu.ua/images/stories/files/2015/21.pdf>
12. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні. – К., 2016. – 41 с.

References.

1. Gudz, Yu.F. (2009). "Positioning of the entrepreneurial environment in the theoretical field of economic science", *NaukoviPratsi NUKhT*, vol.28, pp. 120-122.
2. Tkachenko, T.P. (2005). "Features of the formation of an entrepreneurial environment in Ukraine in the post-Soviet period", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 128-135.
3. The Global Competitiveness Reports [Online], available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/> (Accessed 4 Nov 2018).
4. Doing business [Online], available at: <http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine> (Accessed 14 Nov 2018).
5. The Global Innovation Index [Online], available at: <https://www.globalinnovationindex.org> (Accessed 10 Nov 2013).
6. Index of economic freedom [Online], available at: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> (Accessed 4 Nov 2018).
7. International Business Compass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bdo-ibc.com/home/> (Accessed 9 Nov 2018).
8. Best Countries for Business 2017. [Online], available at: <https://www.forbes.com/best-countries-for-business/list/#tab:overall> (Accessed 10 Nov 2018).
9. National platform for small and medium-sized businesses [Online], available at: http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2018/09/AGER-2018-Ukraine-ua_final.pdf (Accessed 4 Nov 2018).
10. Business climate assessment in 2016 [Online], available at: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=5735> (Accessed 12 Nov 2018).
11. Vorobyova, K. O Directions of neutralization of the influence of macroeconomic currency risks on the Ukrainian economy [Online], available at: <http://acadrev.duan.edu.ua/images/stories/files/2015/21.pdf> (Accessed 14 Nov 2018).
12. *Stratehiia rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva (MSP) v Ukraini*. [Strategy for the development of small and medium enterprises (SMEs) in Ukraine] (2016). – Kyiv, Ukraine., 2016. - 41 p. (Accessed 14 Nov 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.11.2018 р.